

I. I. Волковапомічник-консультант народного депутата України
Апарат Верховної ради України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИТИНА» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено висвітленню питань, пов'язаних із аналізом нормативно-правових актів, якими врегульовано правовий статус дитини, а також встановленням сутнісних характеристик захисту прав дитини шляхом аналізу правових норм як одного з елементів адміністративно-правового механізму захисту. Досліджено підходи до визначення поняття «дитина» та його закріплення в національному законодавстві України.

Визначено, що національне законодавство налічує більше десяти варіацій визначень терміну «дитина», які в певній мірі відрізняються один від одного. До основних змістовно-якісних ознак терміну «дитина» за національним законодавством віднесено: 1) віковий ценз (з моменту народження та до досягнення особою повноліття, тобто до 18 років); 2) факт не набуття прав повнолітньої раніше відповідно до законодавства, застосовуваного до неї.

Зазначено, що у сімейному законодавстві одночасно виокремлюється категорія «малолітніх» як дітей до досягнення ними чотирнадцяти років, а також «неповнолітніх» як дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Акцентовано увагу, що термін «дитина» в розумінні авіаційного законодавства значно різниться та означає особу, вік якої становить два або більше років, але яка ще не досягла віку дванадцяти років. При цьому особа віком до двох років йменується «немовля». Окрім терміну «немовля», в законодавстві використовується ще й така правова категорія, як «новонароджена дитина», під якою слід розуміти дитину, яка не досягла одного року з дня її народження, а також дитину, яка народилася на тимчасово окупованій території у Донецькій або Луганській області, Автономної Республіки Крим чи м. Севастополя, та народження якої не зареєстровано органом державної реєстрації актів цивільного стану.

Ключові слова: дитина, неповнолітній, малолітній, новонароджена дитина, немовля, віковий ценз, цивільна дієздатність, громадянство.

Актуальність теми дослідження. За роки незалежності в Україні сформовано розгалужену інституційну систему захисту прав дітей, при цьому досі не визначено на законодавчому рівні узгодженого нормативного підходу до понятійного апарату, зокрема визначення поняття «дитина», «новонароджена дитина», «немовля», «неповнолітній» та ін. Таким чином, обрана тема дослідження становить особливий інтерес з огляду на динамічне реформування законодавства України.

Аналіз останніх досліджень. Основу дослідження склали роботи провідних вчених у сфері адміністративного права щодо сутності адміністративно-правового механізму, зокрема таких, як: В.Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, М.Н. Берідзе, І.В. Бойко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.П. Яковлев та ін. У той же час значна кількість проблем-

них питань адміністративно-правового забезпечення захисту прав дітей, в тому числі щодо визначення єдиного підходу до термінології в національному законодавстві, залишається невирішеною, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання (формулювання цілей статті). Метою статті є аналіз нормативно-правових актів, якими врегульовано правовий статус дитини та виокремлення змістовно-сутнісних ознак поняття «дитина» в національному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що в національному законодавстві доволі часто використовується термін «дитина», підходи до визначення змістовно-сутнісних характеристик цієї правової категорії залишаються дискусійними вже протягом тривалого часу. Одночасно слід звернути увагу, що визначення терміну «дитина» не є уніфікованим в міжнарод-

но-правових актах. Так, відповідно до базового документу універсального характеру – Конвенції ООН про права дитини, що була ратифікована Постановою Верховної Ради РСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» [1], «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [2].

Іншим міжнародно-правовим актом універсального рівня, в якому надається визначення поняття «дитина», є Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» [3], де термін «дитина» застосовується до всіх осіб віком до 18 років [4].

Дещо інше визначення терміну «дитина» наведено в Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102» [5], де він означає дитину, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку, як це може бути встановлено [6].

Відповідно до міжнародно-правового акта регіонального рівня - Європейської конвенції про здійснення прав дітей, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» [7], термін «дитина» застосовується до осіб віком до 18 років [8].

Для цілей Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [9], «дитина» означає будь-яку особу віком до вісімнадцяти років [10]. Аналогічне за змістом визначення міститься в Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [11], ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» [12].

У розумінні Європейської конвенції про громадянство, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство» [13], «дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не

настає раніше [14]. В свою чергу, відповідно до Конвенції про контакт з дітьми (ETS N 192), ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми» [15], «дитина» означає особу віком до 18 років, стосовно якої розпорядження про контакт може бути видане або виконане в договірній державі [16].

Відповідно до Європейського кодексу соціального забезпечення (переглянутому) (ETS N 139) термін «дитина» означає: дитину шкільного віку або дитину, яка не досягла 16 років; відповідно до визначених умов, дитину, старшу за вік, вказаний у попередньому пункті, яка є учнем або студентом, або страждає хронічним захворюванням чи хворобливістю, що робить її непридатною до будь-якої професійної діяльності [17].

Таким чином, аналіз міжнародно-правових документів дає можливість говорити, що загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого під терміном «дитина» слід розуміти будь-яку особу віком до вісімнадцяти років.

Що стосується національного законодавства України, то можна відзначити наступне. По-перше, вирізняється група нормативно-правових актів щодо захисту прав дитини, в яких термін «дитина» означає особу віком до вісімнадцяти років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше. По-друге, Сімейний кодекс України не містить терміну «дитина», однак йде через визначення правового статусу дитини. В свою чергу Цивільний кодекс України також не містить визначення терміну «дитина», але йде через обсяг цивільної дієздатності.

Зокрема, термін «дитина» означає:

особу віком до вісімнадцяти років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про охорону дитинства») [18];

особу віком до вісімнадцяти років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми») [19];

будь-яку фізичну особу віком до вісімнадцяти років (Закон України «Про протидію торгівлі людьми») [20].

Більш лаконічне визначення терміну «дитина» наведено в Законі України «Про громадянство України» як особа віком до 18 років [21].

Відповідно до ст. 34 Цивільного кодексу України за загальним правилом повною цивільною дієздатністю наділена фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). При цьому законодавством передбачено випадки, за яких:

1) фізична особа, яка не досягла повноліття набуває повної цивільної дієздатності у разі:

реєстрації шлюбу (з моменту реєстрації).

При цьому у разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття або у разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається;

2) фізична особа, яка не досягла повноліття може набувати повної цивільної дієздатності у випадку:

укладення фізичною особою, яка досягла шістнадцяти років, трудового договору;

запису матір'ю або батьком дитини;

яка бажає займатися підприємницькою діяльністю при досягненні нею шістнадцяти років (з моменту державної реєстрації її як підприємця).

Рішення про надання повної цивільної дієздатності провадиться органом опіки та піклування за заявою заінтересованої особи та письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду [22].

У Сімейному кодексі України відсутнє визначення терміну «дитина», однак зазначається, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Одночасно виокремлюється категорія «малолітніх» як дітей до досягнення ними чотирнадцяти років, та «неповнолітніх» як дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [23].

У розумінні авіаційного законодавства термін «дитина/діти («child/children»)» означає особу, вік якої становить два або більше років, але яка ще не досягла віку дванадцяти років (Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо льотної експлуатації в цивільній авіації», затверджених наказом Державіаслужби України від 05.07.2018 № 682). При цьому особа віком до двох років йменується «немовля («infant»)» [24]. Окрім терміну «немовля», в законодавстві використовується ще й така правова категорія, як «новонароджена дитина», під якою, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини» від 10.07.2019 р. № 691, слід розуміти дитину, яка не досягла одного року з дня її народження, а також дитину, яка народилася на тимчасово окупованій території

у Донецькій або Луганській області, Автономної Республіки Крим чи м. Севастополя, та народження якої не зареєстровано органом державної реєстрації актів цивільного стану [25].

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити, що у національному законодавстві містяться кілька варіацій визначень терміну «дитина», які можна згрупувати наступним чином. По-перше, вирізняється група нормативно-правових актів щодо захисту прав дитини, в яких термін «дитина» означає особу віком до вісімнадцяти років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. По-друге, Сімейний кодекс України не містить терміну «дитина», однак йде через визначення правового статусу дитини. В свою чергу Цивільний кодекс України також не містить визначення терміну «дитина», але йде через обсяг цивільної дієздатності.

Таким чином, до основних змістовно-якісних ознак терміну «дитина» за національним законодавством віднесено: 1) віковий ценз (з моменту народження та до досягнення особою повноліття, тобто до 18 років); 2) факт не набуття прав повнолітньої раніше відповідно до законодавства, застосовуваного до неї.

Пропонується переглянути на законодавчому рівні понятійний апарат в аналізованій сфері: 1) в Сімейному кодексі України – додати, що правовий статус «дитина» має особа до досягнення нею повноліття, якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше; 2) з метою розширення гарантій соціального захисту – в чинному законодавстві України надати статус «дитина» особі, яка страждає хронічним захворюванням чи хворобливістю, що робить її непридатною до будь-якої професійної діяльності, по досягненню нею повноліття, з урахуванням положень Закону України «Про основні засади молодіжної політики».

Список використаної літератури:

1. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>.
2. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Закон України від 05.10.2000 р. № 2022-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-14#Text>.
4. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці

- № 182: Міжнародний документ № 182 від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.
5. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>.
  6. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: Міжнародний документ від 28.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011/ed20160316#n17.
  7. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей: Закон України від 03.08.2006 р. № 69-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16#Text>.
  8. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Міжнародний документ від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
  9. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2>.
  10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
  11. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858/ed20110301/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.
  12. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України 21.09.2010 р. № 2530-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17#Text>.
  13. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство: Закон України від 20.09.2006 р. № 163-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-16#Text>.
  14. Європейська конвенція про громадянство: Міжнародний документ від 06.11.1997 р. № ETS № 166 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004/ed20090527/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.
  15. Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми: Закон України від 20.09.2006 р. № 166-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-16#Text>.
  16. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192): Міжнародний документ від 15.05.2003 р. № ETS N 192. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text.
  17. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139): Міжнародний документ від 06.11.1990 р. № ETS № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_651/ed19901106/find?text=%E4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.
  18. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20201231#Text>.
  19. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12/ed20210414#Text>.
  20. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17/ed20200101#Text>.
  21. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/ed20190825#Text>.
  22. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
  23. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
  24. Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо льотної експлуатації в цивільній авіації»: наказ Державіаслужби України від 05.07.2018 р. № 682. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-18/ed20191228>.
  25. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2019-%D0%BF/ed20210304#Text>.

Volkova I. I. On the definition of the concept of “child” in the national legislation of Ukraine

The article is devoted to the issues related to the analysis of legal acts on the legal status of a child, as well as to determining the essential characteristics of the protection of children's rights by defining legal norms as one of the elements of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of children's rights. It is examined the approaches to the definition of the term «child» and how they are enshrined in the legislation of Ukraine.

It is determined that the national legislation provides for about ten definitions of the term «child», which differ to some extent from each other.

It is determined that the essential characteristics of the term «child» in national legislation are as follows: 1) age requirement (from birth to adulthood, i.e. up to 18 years); 2) the fact of non-granting full civil capacity earlier as it is provided by law.

It is noted that for the purposes of the family there are several categories - «minors», children under the age of fourteen, and «juveniles», children between the ages of fourteen and eighteen.

It is emphasized that the term «child» under aviation law differs significantly and means a person whose age is two years or more, but who has not yet reached the age of twelve years. To this aim, a person under the age of two years is called – «infant». Moreover, the term «newborn child» is also takes place - it means a child under one year of age, as well as a child born in the temporarily occupied territory in Donetsk or Luhansk region, the Autonomous Republic of Crimea or the city of Sevastopol and whose birth is not registered by the body of state registration of civil status.

Key words: *child, minor, juvenile, newborn child, infant, age requirement, civil capacity, citizenship.*